

Ob stoletnici rojstva Luka Jerana

Pred sto leti – 25. aprila 1896 – je v Ljubljani umrl Luka Jeran, duhovnik, nabožni pisatelj, pesnik in časnikar, doma iz Javorij nad Škofjo Loko. Te obletnice se je domača župnija na pobudo župnika Vojka Seljaka s ponosom in hvaležnostjo spomnila ob žegnanju ("sejmu") na dan sv. Tilna (Egidija), 1. septembra 1996. Temu spominu naj služi tudi pričujoči zapis.

Jeran v svojem času in okolju

Luka Jeran je malo znan širšemu krogu Slovencev. To ne preseneča ob dejstvu, da v osnovni in srednji šoli nismo skoraj ničesar slišali o njem, ali pa je bil enostransko negativno predstavljen, kar velja tudi o mnogih drugih, npr. o škofu Antonu M. Slomšku, Frideriku Baragi, Antonu B. Jegliču, Janezu E. Kreku, A. Mahničju. Sto let po smrti ostaja Jeranovo delo še vedno slabo raziskano. Pred 2. svetovno vojno (1935) je znanstveno delo o njem (*Duhovni lik Luka Jerana*) sicer napisal prof. Jože Dolenc, a se je med vojno izgubilo. Toliko bolj smo zato veseli doktorske disertacije mariborskega duhovnika Vlada Zupančiča *Božja ljubezen kot središčna teološka misel pri Luku Jeranu* (Dramlje 1993, samozaložba). V njej je celovito predstavil Jeranu, njegovo dobo, spise in drugo delovanje. To izčrpno delo je tudi glavni vir za pričujoč prikaz.

Luka Jeran je bil otrok svojega časa, to je duhovno in politično razburkanega 19. stoletja,

*Luka Jeran kot jeruzalemski romar
(Posnetek iz njegovih najboljših
let, objavljen v Dom in svetu
1896, str. 756)*

obdobja političnih in gospodarskih revolucij in obsežnega razkristjanjevanja Evrope. Vsi ti duhovni, politični in gospodarski vplivi so prestopili tudi meje naše ožje domovine. V tem duhovnem ozračju je deloval med našim ljudstvom kot duhovnik, nabožni pisatelj in pesnik.

Rodil se je 16. oktobra 1818 kot tretji otrok staršema Andreju in Uršuli, rojeni Tavčar, v Javorjah. Po osmih letih brezskrbnega otroštva je moral v službo za pastirja, ker je Jeranovim leta 1826 pogorela hiša. Na njenem mestu stoji danes nova – po domače pri

Nekdanja Barbarčeva hiša v Javorjah, zgrajena po požaru Jeranove rojstne hiše leta 1826. Na njej so že oktobra 1896 odkrili spominsko ploščo. (Fotografiral Janez Dolenc, tik pred poručitvijo te hiše leta 1952)

“Barbarču” – na zunanji steni pa je vzdignjena spominska plošča. V osnovno šolo v Škofji Loki je vstopil že trinajstleten in je bil vseskozi odličen učenec. Podobno kakor tudi drugi srednješolci s Škofjeloškega področja se je tudi Jeran odpravil v Karlovac na Hrvaškem in tam z odliko izdelal pet razredov gimnazije, zadnji letnik pa je končal v Ljubljani. Tu je študiral tudi slovanske jezike. Vstopil je v bogoslovje in bil leta 1845 posvečen v duhovnika. Kot kaplan je deloval v Poljanah, Horjulu in pri sv. Petru v Ljubljani. Leta 1853 in 1854 je potoval v Afriko in se obakrat vrnil zaradi bolezni. Po vrnitvi in okrevanju je postal kaplan v Trnovem v Ljubljani (do 1869). Od 1856 je urejal verski list *Zgodnja Danica* (ZD). Leta 1869 je dobil papeško odlikovanje. Od 1882 je bil stolni kanonik. Umrl je 25. aprila 1896

v Ljubljani, kjer je tudi pokopan.

Po marčni revoluciji leta 1848 so v Evropi nastale nove politične, gospodarske, družbene in verske razmere. Cerkev se je znašla pred izzivi novih, pretežno protiverskih ideologij (racionalizem, liberalizem, komunizem, socializem, materializem in brezverski humanizem). Kot takšne so omalovaževale Cerkev ali ji načrtno nasprotovale. Med delom duhovščine na Slovenskem se je še čutil vpliv janzenizma, ki je povzročil veliko duhovno škodo med verniki.

Jeran, ki si je v času bogoslovnega študija in ob spremljanju teološke literature pridobil temeljito strokovno izobrazbo, je pravilno ocenil vrednost novih ideologij in kritično zavrnil njihovo protiversko ost. Najbolj ostro je obsodil komunizem zaradi izrazitega brezboštva.

Zelo pomemben je njegov odločni boj zoper zmotno in zelo škodljivo janzenistično miselnost in prakso. Janzenizem ima svoje korenine v napačnih nazorih o milosti, odrešenju in svobodni volji in še posebej o predestinaciji (vnaprejšnji določitvi). Učil je, da so nekateri ljudje določeni za zveličanje, večina pa za pogubljenje. Pristaši so zagovarjali moralni

rigorizem (strogost) in s tem izključevali mnoge vernike od zakramentalnega življenja (odrekli so jim odvezo in sveto obhajilo). V njihovi etiki je bilo malo prostora za glavno zapoved ljubezni do Boga in bližnjega. Prav tako je janzenizem nasprotoval vsem tistim ljudskim pobožnostim, ki jih je ljudstvo cenilo.

Jeran je bil izrazit nasprotnik janzenizma in je izrecno obsojal prestrogo versko prakso ter veliko prispeval, da je ta duh polagoma izginjal. V tem smislu je širil čaščenje Jezusovega in Marijinega srca kot simbola božjega usmiljenja in ljubezni do človeka. Proti koncu svojega življenja je z zadovoljstvom zapisal: *"Izginjajo sledovi groznega krivoverskega janzenizma..."* (ZD 45/1992/158).

Jeran je bil praktični, ljudski "teolog". Ob poglobljenem študiju njegovih del in pesmi je dr. Vlado Zupančič prišel do spoznanja, da je v središču teoloških razmišljanj pri Jeranu božja ljubezen do človeka. Verske resnice razlaga pod vidikom božje ljubezni in nenehno poudarja, da Bog človeka ljubi kljub njegovi grešnosti in nezvestobi. Obširno razpravlja o sv. pokori (spovedi), ki je dar božjega usmiljenja in Jezusovega zaslužnja na križu. S takšno dušnopastirsko naravnostjo je izkoreninjal janzenistično miselnost in zgrešeno prakso. V Zupančič utemeljeno zavrača zmotne trditve, da je bil Jeran sam janzenist ali da je pisal v duhu zapoznelega janzenizma.

Jeranovo delo

Jeranovo življenje in delo je bilo mnogovrstno. Čeprav je bil in želel biti predvsem duhovnik, je s svojo duhovniško službo povezoval še druge dejavnosti, predvsem svoje delo na časnikarskem področju in pri pisanju nabožnih knjig. Z njimi je spodbujal k odgovornemu verskemu in nravnemu življenju. *"Bil je ves duhovnik, kolikor ga je bilo. Ves je živel za svoj stan"*, je o njem zapisal prijatelj Frančišek Lampe.

Za misijonsko delo se je nedvomno navdušil že kot bogoslovec ob zgledu požrtvovalnega Friderika Baraga. Ves čas je spremljal tudi misijonsko delo Ignacija Knobleharja v Afriki – Jeran je bil eno leto pred njim v bogoslovju – in ga tudi gmotno podpiral. Ob študiju se je učil vzhodnih jezikov, posebno še arabščine. Po 8 letih dušnega pastirstva se je odločil za misijonsko delo. Dvakrat se je napotil v Afriko, a mu je bolezen obakrat prekrizala račune. Namesto tega je odtlej prebujal misijonsko zavest med bralci Zgodnje Danice in zbiral gmotna sredstva. Ob drugi vrnitvi iz Afrike je pripeljal s seboj fantiča, zamorčka, ki ga je krstil škof A. M. Slomšek in so ga imenovali Jožef Kranjski.

Jeranovo najobsežnejše življenjsko delo je nedvomno bilo urejevanje cerkvenega časopisa Zgodnja Danica (ZD). ZD je bila do ustanovitve časnika Slovenec središče katoliškega in političnega gibanja in mu dajala številne pobude, čeprav se Jeran ni izrecno vpletal v politiko. S pisano besedo je želel posredovati predvsem evangelijsko sporočilo in ustvarjati javno mnenje, ki bi bilo naklonjeno resnici in vrednotam.

Posebno mesto med Jeranovimi spisi zavzemajo Šmarnice. Napisal jih je 7 zvezkov v letih 1859 – 78. Čeprav ni začetnik šmarnične pobožnosti pri nas, je veliko prispeval zlasti s pisanjem v ZD, da se je ta pobožnost ukoreninila in zaživela med ljudstvom, z njo pa

čaščenje Matere božje. Ledino na tem področju je oral njegov prijatelj Janez Volčič, ki je že leta 1855 napisal prva izvirna premišljevanja o Mariji in jih izdal v samostojni knjižici z naslovom *Šmarnice Mariji naši Materi darovane*.

Jeran je bil vnet zbiralec ljudskega blaga, posebno verskih pesmi, ki jih je izdal v več izdajah. Dodajal jim je še svoje. Njegove nabožne pesmi, zlasti Marijine, so še danes sestavni del ljudskega petja pri bogoslužju. Omenimo samo njegovo pesem *Marija, skoz' življenje*, ki je postala tako rekoč verska himna slovenskih kristjanov na vseh množičnih bogoslužnih srečanjih. Znana je tudi pesem *O Marija, naša ljuba mati*. Jeran je prispeval tudi znaten delež k razvoju slovenskega jezika. Njegovo vsestransko kulturno delo bo treba še kritično opredeliti in ovrednotiti.

Za številne generacije pred prvo svetovno vojno in po njej je Jeran veljal za sporno osebnost. Na eni strani mu očitajo ozkost v odnosu do literature, ne morejo pa tudi mimo njegove načelnosti v obrambi vere in moralnih norm. Na drugi strani ni mogoče zanikati njegove izredne humanosti, ki se je kazala v odnosu do vseh ljudi, tudi do ideoloških nasprotnikov.

Kakšen je bil njegov značaj? Njegovi sodobniki (Fr. Lampe, Josip Levičnik) naglašajo njegov lepi značaj, predvsem ljubezen do bližnjega, nadalje pravo mero za vse, nadarjenost, ponižnost, skromnost in duhovitost. Imel je veliko prijateljev. O ljudeh je sodil milo in prizanesljivo, tudi o svojih političnih in verskih nasprotnikih.

Bil je tesno povezan z uglednimi cerkvenimi osebnostmi svojega časa. Med njimi so bili misijonarja Friderik Baraga in Ignacij Knoblehar, sv. Janez Bosco, Anton M. Slomšek, pozneje tudi Anton Mahnič. Pri vseh je iskal spodbud za oznanjevanje evangelija. S Slomškom ga je povezovalo iskreno prijateljstvo zaradi skupnih interesov in dela. Priporočal je bratovščino sv. Cirila in Metoda, ki jo je 1851 ustanovil Slomšek, da bi molila in delala za vrnitev pravoslavnih v katoliško Cerkev.

Na Jeranovo duhovno naravnost, zlasti na dobrohotnost do mladine, je vsaj posredno vplival njegov sodobnik, svetniški duhovnik in vzgojitelj mladine Janez Bosko, ki je deloval v Torinu (1815 – 1888). Povezuje ju tudi velika pobožnost do Marije. Ohranjena so tri pisma, ki jih je pisal temu svetniku.

Jerana odlikuje velika ljubezen in sinovsko spoštovanje do papeža Pija IX. (1846 – 78). Ko so v 60. letih nastopili težki časi nemirov v Italiji, je prosil vernike, naj bi darovali za potrebe sv. očeta. Za to se mu je Pij IX. v pismu osebno zahvalil. Jeran je vztrajno zavračal napade na katoliško Cerkev, ki so se zelo pomnožili v zvezi z razglasitvijo papeževega prvenstva in nezmotnosti na 1. vatikanskem koncilu (1870).

Jeran je imel tudi stike s profesorjem v goriškem bogoslovju dr. Antonom Mahničem, ki je bil od njega precej mlajši. Mahnič je s svojim pisanjem nadaljeval tisto smer, ki jo je Jeran začel: to je dosledno zagovarjanje in spoštovanje krščanskih načel. Oba sta bila vneta apologeta evangelijskih načel in Cerkve.

Kritično o kritikih

Slovstveni kritiki so Jerana predstavljali mladim generacijam v izrazito negativni luči. Njihove sodbe so po ugotovitvah V. Zupančiča ideološko obarvane. Drug za drugim ponavljajo misel, da je s svojo "nestrpno in dogmatično kritiko" oviral razvoj slovenske literature. Tako Stanko Janež v svoji *Zgodovini slovenske književnosti* (str. 262). Zaradi takšnih sodb je Jeran postal sinonim za konservativizem, mračnjaštvo in nazadnjaštvo, s čimer se nedvomno dela krivica človeku, ki je storil za slovenski narod več dobrega kakor katerikoli izmed njegovih kritikov. Razlog za ostre sodbe je tudi v tem, da pisci niso imeli vpogleda v Jeranove rokopise. Njegovo glavno zapuščino so odkrili šele leta 1989 na nadškofijskem ordinariatu v Ljubljani. Prav in potrebno je, da priznavamo Jeranove napake in zmote v odnosu do literature, prav tako pa je potrebno prikazati tisto njegovo delo, ki ga uvršča v sam vrh visoko omikanih Slovencev.

V poglavju o Jeranovem pogledu na svetne stvarnosti obravnava V. Zupančič njegov odnos do znanosti, materialnih dobrin, leposlovja in narodnosti. Ustavimo se kratko ob najbolj občutljivi temi: o odnosu do leposlovja. Besede o nazadnjaštvu in mračnjaštvu so pripeli Jeranu zato, ker je kot laik in ne kot strokovnjak kritiziral tedanje razvijajoče se slovensko slovstvo. Da se je motil in da je imel svoje poglede na leposlovje, ki niso bili v skladu z normami literarne znanosti, ni težko dokazati. Sporno je dejstvo, da ga je prikazala večina izmed slovstvenih kritikov v svojih sodbah skoraj izključno kot negativno osebnost samo zaradi tega dejstva. Jeran ni bil noben slovstveni kritik, da pa ni mogel sprejeti vsega, kar se je novega porajalo, je psihološko povsem razumljivo. Slovstveni kritiki mu najbolj zamerijo, da je obsojal Prešernovo ljubezensko poezijo; v zlo mu štejejo tudi njegov utilitarizem v slovstvu ali pesništvu (*"Vsaka pesem mora določen dober namen imeti ..."*).

Prvi, ki je kritično presojal Jeranov odnos do slovstva in njegove zmotne poglede, je bil Ivan Grafenauer (1911). Njegova kritika nikakor ni samo odklonilna, saj prikaže Jerana tudi v pozitivni luči. V. Zupančič ugotavlja, da je Grafenauer Jerana kljub pohvali za gorečnost v verskih stvareh prikazal pristransko. S svojo kritiko je sprožil val kritik, ki so zatemnile njegov pristni duhovni lik. Mlajši kritiki (S. Janež, A. Slodnjak) so v glavnem ponavljali misli, ki jih je zapisal Grafenauer.

V. Zupančič po izčrpnih navedkih teh kritik pravi: *"Jeran, ki je pravilno naglasil, da mora znanstvenik, ki piše o temi, ki posega v dve stroki, poznati obe, se sam tega načela ni držal v odnosu do literature. Njegovo stališče je bilo preozko; razumljivo je samo, če upoštevamo dejstvo, da je bil izrazito duhovno naravnan. Nenehno ponavljanje, da je bil soudeležen pri preganjanju mladega Levstika, je kategorična trditev, ki ni dovolj argumentirana. Ni mogoče uskladiti tega dejstva z Jeranovim značajem, delovanjem in njegovo srčno dobroto. Če je njegov sodobnik in prijatelj Fr. Lampe, ki je bil strokovnjak za dušeslovje, zapisal, da je Jeran govoril tudi o ideoloških nasprotnikih samo dobro, ali da jih je izrecno branil, je težko verjetno, da bi načrtno nasprotoval Levstiku. Kar priznava Prijatelj Jeranu, je nesporno, namreč, da je z odklonilnim stališčem do ilirizma prispeval svoj delež*

*k razvoju slovenskega knjižnega jezika. (...) Ko se je pojavila možnost, da se slovenščina uvede v šole, je Jeran javno pozival naj se to stori čimprej, in poudarjal, da je slovenščina enaka vsem drugim evropskim jezikom. (...) Tega dejstva in tudi vse, kar je zapisal Ivan Prijatelj Jeranu v prid slovstveni zgodovinarji nikjer ne omenijo, zato ostaja Jeran samo tip mrkega, konservativnega duhovnika, ki je Slovencem delal samo škodo. Takšna Jeranova podoba je izmaličena in neresnična.“ (V. Zupančič, n. d., str. 160 – 161). Žal takšno podobo utrjuje tudi članek mag. Frančiške Buttolo in dr. Franeta Jermana v *Enciklopediji Slovenije* 4 (1990) 289 – 290.*

Ljubezen do naroda in dobrodelnost

V odnosu do narodnega vprašanja in jezika je Jeran deloval pozitivno. Zavrnil je ilirizem, ki je bil za naše ljudstvo nesprejemljiv. V boju za narodnostne pravice je zahteval, naj preneha zatiranje in ponemčevanje negermanskih narodov v tedanji Avstriji. Potujčevanje je pojmoval kot veliko krivico, ki se ji je treba upreti. Za medsebojno sožitje med narodi predlaga strpnost in spoštovanje, ki koreninita v evangelijski zapovedi ljubezni.

Čeprav daje veri kot vrednosti prednost pred narodnostjo, naglašja, da je med obema mogoče resnično soglasje in da dolžnosti do ene ne morejo nasprotovati dolžnostim do druge. Ljubil je svoj narod in visoko cenil narodnost in materin jezik.

Tudi očitek, da je kriv (ali med glavnimi krivci) za ideološko razklanost med Slovenci, ni na mestu. Svetovnonazorsko edinost med Slovenci so rušili liberalci, kar priznava tudi Fran Levstik, ki je bil nekaj časa tribun liberalnih idej, a so mu pozneje prav liberalci obrnili hrbet.

Evangelijska zapoved ljubezni je Jerana priganjala, da je svoje dohodke velikodušno delil ubogim, zlasti še šolski mladini, ki mu je bila še posebej pri srcu. Da bi bila ta pomoč organizirana, je leta 1880 ustanovil dijaško ali ljudsko kuhinjo in jo oskrboval z miloščino vse do svoje smrti. Prek nje je pomagal vzdrževati najbolj uboge, a nadarjene in marljive dijake. S prošnjami za darove se je obračal na vse ljudi dobre volje in pri tem imel velike uspehe. Na pomoč so mu priskočili tudi deželni poslanci. Število srednješolcev se je povečevalo in v dijaški kuhinji niso prejemale samo hrane, ampak so bili deležni tudi druge oskrbe. Tako je Jeran leta 1882 zapisal: *“Meseca listopada je imel dijaški minister (tj. Jeran) za 100 mladeničev čez 150 goldinarjev stroškov za hrano, za šolnino, obleko, obutev, razsvetljavo, za manjše šolske potrebsčine, kot priboljšek nekaterim, ki druge učijo itd.”* (ZD 35(1882) 400; nav. V. Zupančič, n.d., 167).

Pričujoči zapis je imel namen počastiti spomin na izrednega človeka in pravičnejše osvetliti njegov lik, v katerega je bilo po nevednosti ali pristranosti zarisanih več ostrih in temnih potez. Kljub svojim omejitvam se je Jeran zapisal v našo zgodovino kot velik krščanski humanist, duhovnik, časnikar in dobrotnik.